

Kulturális-közéleti havilap, harminckilencedik évfolyam

2012 augusztus Tanulmány

Ripp Zoltán: A Horthy-reneszánsz és a mai baloldal

A Horthy-kultusz élesztgetésének számtalan jelét tapasztalhatjuk a második Orbán-kormány hatalomra jutásával kezdődött új kurzus idején, mégis joggal vetődik fel a kérdés: vajon nem túlzás egyenesen Horthy-reneszánszról beszélni? Vajon nem a hatalmi-politikai játszmáknak a szimbolikus politizálásban megmutatkozó kísérő jelenségéről van szó, miként azt az utóbbi két évtizedben megszoktuk? Félrevezető is lehet a Horthy-reneszánszt a Horthy-kultusztól fogalmilag is megkülönböztetni, s ezzel mintegy „túldimenzionálni” a jelentőségét, hiszen az Európai Unió-tag Magyarországnak alapvetően mások a külső meghatározottságai és a belső viszonyai is, mint a két világháború között. Éppen ezekből a körülményekből következik a hipokrita magatartás: a demokratikus jogállam felszámolását is a „demokrácia helyreállítása” jelszava alatt hajtották végre. A Fidesz a törekvései álcázására kényszerül, önkéntelenül igazolva François de La Rochefoucault herceg örökbecsű szavait: „A képmutatás a bűn tisztelgése az erény előtt.” Mégis úgy vélem, hogy a Horthy-reneszánsz fogalmának használata releváns. Nem csupán azért, mert a megvalósítás szükséges feltételei híján kudarcra ítélt kurzusteremtő kísérlet is sokáig elhúzódhat, az új közjogi berendezkedéssel létrehozott rezsim tartós karakterjegyeket ölt, súlyos károkat örökítve bukása utánra is. Amellett igyekszem érvelni, hogy ez Orbán Viktor és pártja politikájának lényeges tartozéka, s nem külsődleges jelensége csupán.

Mivel nem egyszerűen arra vállalkozom, hogy a Fidesz és a Horthy-reneszánsz kapcsolatát, hanem a *baloldal* ehhez való viszonyát tárjam fel, megkerülhetetlen a kérdés: mi is valójában a fölvetésre érdemes probléma? Már az sem magától értetődő, hogy mit is értsünk a baloldalon. Vajon a rivalizáló pártokra osztott politikai csoportokra szűkítendő a kérdés? Netán a szellemi szféra, a véleményformáló úgynevezett értelmiségi „holdudvar” állásfoglalása és annak hatása is ide értendő? Esetleg a társadalom egész baloldali szegmensét, a baloldalhoz „identitásalapú kötődéssel” tartozókat érdemes vizsgálat tárgyává tenni? Bonyolítja a helyzetet, hogy Magyarország szellemi-kulturális megosztottsága, a szűnni nem akaró kultúrharc a liberális pólust is a baloldalhoz sorolta. Az alábbiakban a baloldal politikailag megszervezett részét fogom érteni a fogalom alatt, s mindenekelőtt a Magyar Szocialista Pártot veszem szemügyre, amely a rendszerváltást követő két évtizedben a baloldal domináns ereje volt. A politikai baloldal álláspontja a Horthy-korszakkal kapcsolatban szinte kizárólag reflexióként, a jobboldali nézetekre és törekvésekre adott reagálásokon keresztül mutatkozott meg. Megjelentek bennük a mainstream történetírás nagyjából konszenzusos megállapításai, persze az aktuális politikai szükségletek szerint alkalmazva a megfelelő téziseket, ahogyan az a politikában szokás. Ennek megfelelően gyakorta a Horthy-korszak negatív jelenségeinek elítélésére szolgáló közhelyeként bukkantak elő, sztereotip ellenérvek gyanánt a szerecsenmosdató kísérletek cáfolatául. A természetes leegyszerűsítések és az időnkénti tárgyi tévedések ellenére tartalmi értelemben nincs sok baj ezekkel a megnyilatkozásokkal – annyi semmiképpen, hogy érdemes volna behatóan foglalkozni velük.

Több a nehézség, ha a Horthy-korszak uralkodó szellemisége felélesztésének kísérleteire való baloldali reagálás a 20. század egésze megítélésének keretei között jelenik meg. Kádár János születése centenáriuma idején felélénkült a törekvés, hogy a Horthy-reneszánszt kifogásoló érveket a kádárizmussal való összevetésben oltsák ki vagy legalábbis relativizálják. Nem volna baj, ha ezek a polémiák arra futnának ki, hogy a múlt századot meghatározó autokratikus rendszerekről árnyaltabb kép alakuljon ki – csak éppen jellegük miatt alkalmatlanok rá. Jellemzően analógiás gondolkodással, a totalitarizmuselméletek hagyományát követve nem ezeknek a rendszereknek a sajátlagos, egymástól gyökeresen eltérő jellegét mutatják ki, hanem arra törekszenek, hogy egy kalap alá véve ítéljük meg és főleg ítéljük el őket.¹ A Horthy- és a Kádár-korszak közötti, politikai szándékokat rejtve szelektív szempontokat követő összevetések csak mélyítik a szembenállást. Tisztázó önvizsgálat helyett rendre a kölcsönös dezavualás kísérleteivé fajulnak. Erősítik azt a fajta a beállítódást, amely hatástalanítja, mintegy immunreakcióként kitesztítja a vitázó felek gondolkodásából a saját nézeteiknek ellentmondó érveket.

Nem új törekvés a jobboldalon, hogy a baloldalra rákényszerítsék: levetkezhetsen morális örökségként vállalja a kádárizmus bűneit, míg maguk úgy tesznek, mintha a mai jobboldalon nem volna szükség kritikus szembenézésre az általuk élesztgetett horthysta örökséggel. Több ez már, mint egyszerűen hatalmi célokat követő, a választók egy meghatározott körének megnyerését szolgáló taktikai eszköz. Merőben új helyzetet teremtett, hogy az új Alaptörvény nem csupán állást foglalt történelmi kérdésekben, hanem további jogalkotás és jogalkalmazás forrásává teszi a benne foglaltakat. Nevezetesen lehetővé teszi a Kádár-rendszer elítélése mellett a jogutódjának minősülő politikai csoport bűnöző szervezetként minősítését; egyúttal a Horthy-korszaknak az 1944 márciusa előtti szakaszát az 1990 májusa előtti történelem utolsó legitim, vállalható hagyományaként deklarálja.² Amint arra Tamás Gáspár Miklós rámutatott, ezzel törvénybe iktatták a kilépést a világpolitika 1945 utáni demokratikus fejlődésének alapját jelentő antifasiszta konszenzusból.³

Ha el is fogadjuk, hogy egyik oldal sem tudott vagy akart szembenézni múltja terhes örökségével, van köztük lényeges különbség. A bal- és a jobboldalon ellentétes tendenciák jelentek meg a „saját” múlthoz való viszonyban. Gyakorta félszívvel és körülményesen, de a baloldal távolodni igyekezett a kádárizmustól, már csak jól felfogott érdekében is. A baloldalon sokan nehezen vagy tán csak látszólag voltak képesek levetkezni a kádári örökséget, beleragadtak egyes elemeibe, reflexszerűen az e múltból származó társadalmi elvárásokhoz igazodtak, de restaurációs törekvést ott nem lehetett tapasztalni – különösképpen nem az ideológia terén. Ellenfelei igyekeztek akadályozni, hogy megszabadulhasson a múlt terhes örökségétől, de az MSZP maga is ódzkodott attól, hogy keményen szembeforduljon választói jó része mentalitásával. A kilencvenes évek közepének szocialista–liberális kormányzása óta a Kádár-kor iránti nosztalgiát nem a direkt hagyományörzés, hanem a rendszerváltás kudarcának érzete élesztgette.⁴ Közben a jobboldal meghatározó politikai ereje tendenciaszerűen közeledett a manapság tapasztalható Horthy-reneszánszhoz.

A restaurációs szándék megléte vagy hiánya a minőségi különbség a bal-, illetve a jobboldalnak a 20. századi autokráciák örökségéhez fűződő kapcsolata között, ami persze abból is fakad, hogy az 1989-es köztársaság rendszere a kudarcot vallott kádárizmus felbomlásának és tagadásának jegyében született. Mindazonáltal többről van ma már szó, mint arról, hogy a világháborús traumát rövid átmenettel követő sztalinizmus, majd a kádárizmus három évtizede megakadályozta, hogy a magyar társadalom jobboldali térfelén végbemenjen a tettek és nézetek önkritikus felülvizsgálata, ezért aztán a minden nehézséget túlélő tradíció és mentalitás a régi reflektálatlan formában éledhetett újra, s jelentkezhetsen poraiból életre kelő főnixmadárként – akár a Bourbonok, semmit sem felejtve és semmit sem tanulva – a Márai Sándor 1945-ös naplójában oly kegyetlen pontossággal jellemzett keresztény úri középosztály.⁵

Gyakori a kádárizmusból örökölt alattvalói attitűd, az állami függőség és paternalizmus iránti vonzódás, a „*homo kadicus*” mentalitásának okolása még azért is, hogy a horthysta reneszánsz ilyen zökkenőmentesen valósult meg. Nem csupán azért kevés ez magyarázatként, mert a kádári kornál sokkal régebben meggyökeresedett hagyomány életre keltetéséről van szó. Két évtizeddel a hátunk mögött leginkább a rendszerváltók kudarcának elfedésére alkalmas az effajta megközelítés. A bajok fő forrása az eltékozolt esélyekből fakadó csalódottság és a két évtizedes hideg polgárháború együttesen.⁶ Nem váratlanul szakadt ránk, amit ma a jobboldalon tapasztalunk, a fideszes politika kemény munkája van benne, s jó ideje látható, hogy merre tart a folyamat.⁷

A mai baloldal és a Horthy-reneszánsz viszonyában a legfőbb probléma: miért nem tud az Orbán-hívők neohorthysta ábrándokkal lelkesített tömegével szemben hasonló erőt és elszántságot felvonultatni? Csupán a baloldali és liberális tábor töredezettsége, netán az ügyefogyott szervezés az oka? Vagy a félelem és beletörődés érte el azt a mélységet, ahonnan nem látszik érdemesnek a nyílt fellépés kockázatát vállalni? Nem látnak benne komoly veszélyt? Úgy vélik, az Európai Unió-tag Magyarország védve van a jobboldaliság elfajulásától? Egyszerűen a hazai pártviszonyok alakulásából fakad a baloldal hatástalansága? A fiatalok miért inkább az Árpád-sávós zászló alá gyűlnek, ha amúgy életmódjuk köszönő viszonyban sincs azzal az anakronisztikus világgal, amit felidéz? Miért ragadt bele az MSZP a múltjába, s miért nem alakult erős baloldal, amely mentes lenne tőle? A kérdésekre a válasz az elmúlt két évtized fejleményeiben rejlik.

A mai fideszizmus elsődleges forrása Csurka István. A Fidesz elmiépesedése áll a Horthy-reneszánsz jelensége mögött.⁸

Országgra szóló botrányt váltott ki 1990 tavaszán Tamás Gáspár Miklós *Új reformkor vagy új Horthy-korszak* című cikke, annak is záró passzusa: „Mucsa és félelem – vagy szabad demokrata többség. Nincs harmadik út.”⁹ Az írásnak nem a radikalizmusa volt a baja, hanem hogy agitatív célja mellett nem volt pontos és érvelő. A veszély, amit a „mucsai” lakiteleki nemzeti radikalizmus, valamint a neohorthysta rendszerépítés veszélyének összekapcsolásával jelzett, nagyon is létezett, tekintve a jobboldalt uraló MDF viszonyait. Utólag fölvetődött, hogy a szabad demokraták a fellángoló kultúrharcban tűzijátékra használták el puskaporukat: eltúlozták és elhamarkodták a kritikát, a falra festve előhívták az ördögöt. A veszély mindenestre létezett, indokolt törekvés volt, hogy csírájában fojtsák el a retrográd tendencia kibontakozását.

A forrás tehát Lakitelek. Csurka és táborának nézetei nem azonosíthatók az antihorthysta eredetű „népnemzetiséggel”. Az eredeti MDF-ben nem lokalizálható fertőző góc volt ez az irányzat, hanem a többséget jellemző mentalitás. A rendszerváltás két antikádárista koncepciója csapott össze a kultúrharcban: egyfelől a nyugatos liberális *rendszerépítésnek* a magyar progressziót előképnek tekintő ideológiája; másfelől a tradicionalista *nemzetépítés* „népiséggel” moralizáló eszméje. A fő veszélyt e felfogás hívei a magyarságot elnyomni készülő, „pincérenemzetté” silányító nyugatos liberalizmusban látták, mintegy anticipálva a később burjánzani kezdő antiglobalista összeesküvés-elméleteket. A nemzetépítő koncepció csurkista variánsa evidens módon lényegének tekintette a keresztény-nemzeti középosztály életre keltését, a történelmileg őt megillető pozícióba helyezését és mindenekelőtt a szellemi uralomhoz szükséges intézményrendszer birtokba vételét. A harmadikutas „népiség” társadalmi tartalma itt valójában legitimációs célzatú humbug volt, az etnicista-organikus nemzet-újraépítési terv ideologikus eleme. A Horthy-rendszer volt az, amely a monarchia felbomlásával a tradicionális legitimáció elvesztése után már csak a nemzeti legitimációra építhetett,¹⁰ logikus volt a visszatérés hozzá. A Csurka-féle antiliberalis rózsadombi „népnemzetiség” mereven szemben áll a demokratikus köztársasági patriotizmussal. Felismerhetők benne az Umberto Eco által *ősfasizmusként*

jellemzett beállítottság tényezői.¹¹ Egyenes úton lett belőle – Debreczeni József szavaival – „komplett náci ideológiai alapvetés”.

Miért érdemes ezt felidézni? Maga Csurka István volt az, aki a jobboldal vezéri szerepére aspiráló Orbán Viktorról idejekorán, 1997 júniusában megállapította: Antall József jelmezében lép fel, de az ő gondolatait visszhangozza.¹² Antall kormányzása ugyan korántsem volt mentes a horthysta reminiscenciáktól és vonzalmaktól, de alighanem igaz, hogy a bethleni hagyományokat akceptálva, a német kereszténydemokrata mintából merítve próbált nyugati szemmel is modern jobboldalt teremteni. Hiába kerekedett azonban az MDF-ben a hatalmi harcban Csurka fölé, hiába képviselt kormányát vezetve demokratikus-modernizációs alternatívát – kudarcot vallott. Bonyolult a történet, most csupán utalok arra, hogy Antall utódai, a hamisítatlan horthysta vonásokat mutató Boross Péter és a sunyítva csurkista Lezsák Sándor követőinek kiegyezése mivé silányította Antall pártideáját.

Másutt kifejtettem (ezúttal nincs terem hozzá), hogy miért a liberalizmus volt a rendszerváltás adekvát koncepciója – függetlenül attól, hogy ezt valaki helyesli vagy éppen kárhoztatja –, jóllehet társadalmi gyökerei gyengék voltak.¹³ A Fidesz a „belgák pártjaként” igyekezett kimaradni a kultúrharcból, de valójában mégsem tehette. Még liberálisként Orbán jelentette ki, hogy már életkoruknál fogva is gátjai lesznek a keresztény-nemzeti kurzus felélesztésének.¹⁴

A Horthy-kultusz jeleinek a baloldalon is megjelent kritikája jószérivel a liberális álláspontot követte, de kevésbé vehemensen vett részt a kultúrharcban. Erőteljesebb volt az életviszonyok romlására építő kormánybíráló, amely táplálta a Kádár-kor iránti nosztalgiát. A liberálisok körében ekkor jellemző volt a Tellér Gyula által kifejtett nézet,¹⁵ miszerint a társadalom politikai tagoltságát három rész-Magyarország létezése határozza meg. A megalvadt struktúrákat éltető kádárista és a rendies részeket *egyaránt* utasították el. Az önálló polgári-liberális pólust konstruáló elképzelést a Fidesz jobboldali fordulatát követő összezuhanása nyomán írta végleg felül a Demokratikus Charta koncepciója.¹⁶

Az MSZP vezetése kifelé igyekezett ugyan egységes arcot mutatni, a pártot azonban irányzatai igencsak tagolttá tették belülről.¹⁷ Mondhatni: a baloldalon belül is leképezte a Tellér-féle triászt. Ez a belső tagoltság a párt eszmei kérdésekben elfoglalt álláspontját és a szimbolikus politikában tanúsított magatartását is befolyásolta. Három döntő tényező határozta meg hosszú időre az MSZP eszmei pozícióját. Az első az ideológiától való távolságtartás, amely a „szakmaiság” apoteózisában mutatkozott meg. Az MSZP hatalmi centruma óvakodott attól, hogy túlságosan belemerüljön a társadalmat élesen megosztó eszmei vitába. Horn Gyula a múlttól való szabadulást *bocsánatkéréssel* igyekezett letudni, a mélyreható feldolgozást elhárította magától. Az „aki a múltba mered, elveszti a jövőt” álláspontot képviselve a tudományra bízta a múlt értékelését, illetve átadta a terepet az úgynevezett balliberális véleményformálóknak.

A másik döntő tényező a Charta-koncepcióhoz való csatlakozás volt, amely nemcsak a karantén megszüntetéséhez vezetett, hanem a kultúrharcban a liberális álláspont dominánssá válásával az MSZP arculatát is módosította. Minél fenyegetőbb jelent meg a keresztény-nemzeti kurzus nemzetből kitagadó felfogása, s bizonyosodott be, hogy a liberálisok antikommunizmusa (különösen a „radi-szadi” háttérbe szorulása után) nem bosszúálló, hanem elvi és rendszerjellegű, annál tarthatatlanabbá vált az egyenlő távolság elve.

A harmadik tényező viszont a liberális felfogása akceptálása ellen hatott. Az MSZP-ben az erős népnemzeti baloldaliság illúziókat táplált a „lakitelekiség” iránt, bízott a népiség plebejus-antihorthysta hagyományainak az erejében. Ez az antiliberális irányzat Pozsgay távozása után is virulens maradt, s jellegzetes tüneteket produkált Szűrös Mátyás provokációinak elviselésétől

a Szili Katalin-féle intellektuális mélypontig.

A nemzetellenesség vádjának cáfolata ugyanolyan fontos volt, mint a szabadságev és demokrácia melletti elkötelezettség bizonyítása. Mindkét vonatkozásban védekező pozíció és igazodási igény volt jellemző. A belső béke a szocialisták között az elhallgatáson alapult, sem a nemzethez, sem a liberalizmushoz való viszony, sem a múlt megítélése ügyében nem volt vitákban kiérlelt, valódi egyetértés – bár voltak róluk papírok. A horthysta jelenségek kritikája ellenhatásként jobbról egyre markánsabb vonásokkal rajzolta meg a nemzetidegen, hazaáruló baloldal torzképét.

Az „ideologizálástól” való ódzkodás mellett a politikai élet fejleményeire való *ad hoc* reagálásból nem származhatott kulturális azonosulásra alkalmas arculat. Nem látszott célszerűnek az identitásproblémák és a múlt tisztázása, a belső feszültséget is felszínre hozó vitát könnyen a párt heterogén bázisa sínylette volna meg. Maradt tehát a szakértelem apoteózisa. Kormánypozícióban azután a válságkezelő politika társadalmi hatása és a morális problémák szaporodása mellett ez oda vezetett, hogy a liberális eredetét sutba vetve a jobboldal domináns pártjává váló *arcátlan* Fidesszel egy *arctalan* baloldal álljon szemben.

Úgy tűnhetett, a Fidesz horthysta elemeket felszívó jobboldalisága pusztán a vezérszerep elnyerését szolgáló elvtelen taktika, amely a *polgári* kormányzás esélyének megszerzését szolgálja. Sokan nem vették komolyan 1996-ban *A polgári Magyarországért* vitáirat téziseit, amely egy füst alatt számolt le a nyugatos liberalizmussal, és kezdte meg a múlt radikális átértelmezését a baloldal diszkriminálása érdekében. Itt indult Orbán nézeteinek „eltusványosodása” – később jellemzően a tusnádfürdői-bálványosi szabadegyetem alkalmait használta fel a baloldallal szembeni egyre durvább támadásokra. A Fidesz formálódó új koncepciójával szemben kifejtett balliberális értelmiségi kritika hatását gátolta a Horn-kormány negatív társadalmi megítélése, de az sem sokat használt, hogy a kormányfő inkább koalíciós partnerét, mintsem legelszántabb ellenfelét tekintette riválisának. A jobboldallal való kiegyezés, a támadások engedelményekkel való leszerelése illúziójának „állatorvosi lova” Horn Gyula vatikáni megállapodása volt – a jobbos támadásokból fakadó frusztráció túlkompenzálásának következménye.

Az első Orbán-kormány „kormányváltásnál több, rendszerváltásnál kevesebb” kurzusteremtő kísérlete előképe az utóbbi két évben történeteknek. 18 Nem a szándékok különböztek, a lehetőségek voltak csekélyebbek. A változások radikalizmusa mindazonáltal lényeges differencia volt. A cél, ha nem is deklaráltan, már akkor is a hosszú kurzusteremtés, kötcsei kifejezéssel a „centrális erőter” kialakítása volt. Akkor az egyszerű többséget is csak a kiscgazdákkal való választási összefogás és „rémálom-koalíció” teremtette meg, nemhogy kétharmadot szereztek volna. A Fidesz még a jobboldal feletti teljes uralom megszerzése előtt állt, s a számukra elérhető csoportok tudati áthangolása sem érte el a szükséges szintet. Közeli volt a tapasztalat, hogy a magyarok nagyobb része ellenszenvvel fogadta az Antall- és Boross-kormányok múltszemléletét és ideologizálását. A Fideszt hatalomba segítő, nemzeti-polgári-nemzedéki retorikával ámitott választók többsége egyszerűen csak bízott a pozitív változásban. Az orbáni kurzusteremtés első kísérletének is döntő eleme volt a centralizált, tekintélyelvű hatalom kiépítése, amihez kapcsolódott az ideológiailag semleges állam eszméjének elvetése. Arra számíthattak, hogy a korábbi tekintélyelvű-paternalista berendezkedések során kialakult alattvalói tudat felélesztése, amely egy sikeres kormányzással és erős, lojális középosztály megteremtésével párosul, hosszú távú berendezkedést garantálhat a Fidesz számára.

A szüntelen ideológiai offenzíva fontos része volt az orbáni rezsím építésének. A millecentáriumi ünnepek alkalmat is kínáltak a neobarokk keresztény-nemzeti államideológia kísérletére. Ha nem is deklaráltan, de szélsőjobboldal felé nyitott horthysta szellemi örökséghez nyúltak vissza:

a köztársasági hagyomány tagadásához, a tekintélyelvű, ókonzervatív és nacionalista kurzusideológiához, amely a demokratikus legitimitáció helyett a hatalom szakrális jellegét erősíti. A Szentkorona-kultusz felélesztése ennek része volt. A politikai kultúra elgiccsesítésének csak a legkirívóbb példája volt a korona- és Szent István-szobor-dömping. Patetikus-mitikus történelmi tablók uralták el az ünnepeket, igaz, akkor még óvakodtak attól, hogy demokratikus nézőpontból súlyosan kompromittált figurákat „hivatalosan” rehabilitáljanak. A nemzettudatot militarizálni és egyházasítani akarták, természetesen a történelmi egyházak készséges részvételével. Az állami rendezvényeket egyházi szertartások uralták, az ország minden zugát felkutatták felszentelnieiért. A katonai hőskultuszhoz a romantikus sérelmi nacionalizmus élesztgetése társult. Azt sugallták, hogy a köznapok világa fölött lebegő orbáni hatalom egy felsőbb vallási és nemzeti instanciától származik. Szó sem volt a honpolgárok közösségei alkotta respublikáról. A Fidesz-hatalom csak a bűvkörébe vontakból akart „nemzeti egységet” teremteni – a többiek nemzetidegennek minősültek. A Fidesz és a szélsőjobboldal megtalálták közös történelmi elődeiket az úri Magyarország autokratikus személyiségeiben és a keresztény-nemzeti kurzus ideológusaiban. A történelemhamisító, szélsőjobbos szennyirodalmat gáttalanul terjesztették országszerte, jelesen a Fidesz rendezvényein is. Csak a vak nem látta a MIÉP és a Fidesz között „suba alatt” folyó összjátékot, aminek csupán a legkirívóbb jele volt, hogy Orbán miniszterelnök az Egyesült Államokkal ápoltságát is hajlandó volt kockára tenni, midőn elutasította az elhatárolódást Csurkának a New Yorkot ért terrortámadás kapcsán tett nyilatkozatától.

A Fidesznek a jobboldal ideológiai egységét sikerült megteremtenie, a szövetséges pártok bekebelezésével javarészt a szervezeti egységet is – de nem tudott négy év alatt társadalmi többséget formálni belőle. A baloldali-liberális kritika és a hozzá társuló politikai erő, társadalmi támogatottság akkor elegendő volt a kurzusépítés leállításához.

A baloldal 2002-es győzelmének két tényezőjét érdemes kiemelni. Az egyik a neobarokk rendszerideológia elleni fellépés volt – hozzákapcsolva a Fidesz-kormány igazságtalan társadalompolitikájának, korruptségének, a demokratikus jogállamot sértő politikájának kritikájához. Ellenzékből gátat lehetett vetni a Fidesz-rezsim kiépülésének. A választók többsége nem kért belőle, és látott alternatívát vele szemben. Kiderült, hogy a társadalom nagyobb része nem eleve felvértezett a nemzeti érzelmek felgerjesztésén alapuló ideologizálással szemben, és nem Orbán-alattvalóként képzei el a jövőjét. Akkor a Fidesz-hatalom legitimitációját nem lehetett, de nem is kellett kétségbe vonni, hiszen kellő erő és lehetőség híján csak feszegette a demokratikus jogállam határait, lebontani nem tudta.

A másik tényezőt az a törekvés jelentette, amelyet az *árokbetemetés* metafora fejezett ki: a hideg polgárháború befejezésének szándéka. Azt sugallta, hogy Medgyessy Péter „nemzeti közép” kormánya egyoldalúan is el tudja érni a békét. A baloldal azonban a maga számára sem tisztázta a múltat, s ideológiailag is megosztott volt. Megint nem az eszmei tisztázásra törekedett, csak *abba akarta hagyni* a harcot. Ennek jegyében békén hagyta a terrorházas történelemhamisítást, toleránsan kezelte a szélsőséges nézeteket is, arra számítva, hogy a többség idegenkedik a kultúrharctól, méltányolja befejezésének szándékát.

Nem volt azonban felkészülve „a haza nem lehet ellenzékben” koncepció következményeire. Arra, hogy a Fidesz „háborús észjárás” által igazgatott, 19 demagóg hazugságok rendszerévé szervesülő, a totális ellenzékiség stratégiáját követő, a nacionalista és szociális populizmust egyesítő, a karaktergyilkos taktikát következetesen alkalmazó politikája milyen hatást gyakorol a jobboldal táborára, s hogyan torzítja tovább a hazai közéletet. A fideszes kultúrharca *gyűlöletpolitika* expanziójával párosult.²⁰ Kezdetben lassan ható méregként járta át a társadalmat, majd a kritikus határt elérve végletesen eltorzította. Kövér László volt a gyűlöletheadjárata élharcosa,²¹ de a harcban a „vezénylő tábornok” mindvégig Orbán maradt. Az

lett szentírás a Fidesz növekvő táborában, amit ő mondott: ha kihirdette a verdiktet, miszerint a baloldal, ha csak teheti, ráront a nemzetre, akkor az lett a jobboldal történelemszemléletének meghatározó tézise. A jobboldali sajtó szélsőségesedése az ingerküszöböt egyre magasabbra emelte. A múlt értelmezésére is kiterjedő vádak megfogalmazásakor egyre kevésbé volt szükség a Horthy-kor szemléletét idéző szavak sztaniolba csomagolására.

A 2002-ben kormányra került baloldal ismét eleve védekező pozíciót választott az agresszív nacionalizmust és szociális demagógiát egyesítő propagandával szemben. Ellenzékben a Fidesz szívós következetességgel építette ki szellemi infrastruktúráját és médiahálózatát, pozíciókat szerzett a közoktatásban és az egyetemeken, maga mellett tudta az egyházakat, 2006 ősze után pedig megszállta az önkormányzati kulturális hálózatokat. A baloldali politikusok mindezt jámbor tétlenséggel vették tudomásul. Az oktatás rendszerszerű átalakítása mellett alig törődtek azzal, hogy miféle ideológiákkal és mítoszokkal tömik az ifjak fejét, miféle nézetek és mozgalmak befolyása alá kerülnek. A Horthy-korszak rehabilitálását, de legalábbis az iránta tanúsított toleranciát ebben a korosztályban jól előkészítették.

Hatékony ellensúlyt a balliberális média, a véleményformáló értelmiség egyre kevésbé jelentett, s nem azért, mintha kevésbé elszántan bírálta volna a jobboldalnak a horthyzmus újraélesztését szolgáló ideologizálását. Oka volt ennek a kormánypolitika hitelvesztése mellett a megosztott MSZP *kulturális üressége* és gyávasága. Jellegzetes tünete volt a nemzeti problematika béna kezelése, amely a 2004-es népszavazással mutatkozott meg leginkább. A jobboldal erkölcsi győzelemmé tudta fordítani vereségét, miután kiderült, hogy a szocialisták nem tudnak mit kezdeni a helyzettel. Hiába volt a nemzetpolitikában a határon túli magyarság iránti gesztusok és intézkedések sorozata, nem tudták megúszni a szélsőséges nemzetárulózást, a Trianonból a sérelmi politika élesztgetésével politikai hasznot húzó jobboldal vádjainak eszkalációját. A Fidesz és a szélsőjobb határai még inkább elmosódtak.

Mindennek ellenére 2006-ban Gyurcsány Ferenc győzelemre vezette a baloldal táborát. A választók többsége még mindig nem döntött be a fideszes propagandának. Gyurcsány azzal kerekedett felül, hogy reményt ébresztett: sikerre lehet vinni egy európeér és a baloldali értékeket is megvalósító politikát. A győzelemben azonban nem volt tartós érzelmi azonosulást is kiváltó eszei tartalom, ami a gazdasági-szociális várakozásokban való gyors csalódást kompenzálhatta volna a várt eredmények megjelenéséig. A remény szétfoslása után nem maradt jószerivel semmi, ami a baloldaliaknak az azonosuláshoz kapaszkodó lehetett volna. A 2006-os alattomos puccskísérlet eseményeinek, ²² illetve azok hatásának kulcsszerepe lett a későbbiekben. A baloldal képtelen volt megvédeni magát a támadásoktól, és nem tudott a morális válsághelyzetre megfelelően reagálni. Megint csak *valahogy túlélni* próbált. A baloldali politika lényegében cserbenhagyta a támogatóit, beleértve a Fidesz ideológiai nyomulásával szembeforduló véleményformálókat is. Nem fordítva történt, ahogyan önfelmentő módon némely politikusok gondolták.

Felszakadtak a gátak a fideszizmus és a szélsőjobboldaliság között. A gyűlöletpolitika és az ideológiai rokonság közösséget teremtett, a szélsőséges retorikát az együttes fellépéssel a Fidesz legitimálta. A Jobbik önállósodása és megerősödése nyomán a pártpolitikai érdekek elválása ezen a lelki közösségen mit sem változtatott.

Beérett a Fidesz évtizedes szakadatlan ideológiai offenzívájának gyümölcse. A példátlan hecckampány ezúttal nem felélesztette, hanem felmorzsolta az ellenállást a baloldalon. Az MSZP-nek volt számos ideológiai papírja, hivatalos és nem hivatalos egyaránt, csak olyan identitásképző ideológiája nem volt, amely a bajban is össze tudta volna tartani a táborát. Letargia és otthontalanság lett úrrá a baloldali választók körében, amelyből a defenzívába került, saját pártjaival is viaskodó kormány nem talált kiutat. Gyurcsány Ferenc vesztesre álló

kormányfőként került az MSZP élére, amikor a múltértékelésen alapuló identitásteremtéssel megpróbálta felvenni a harcot a szimbolikus mezőben. Kísérletét, melyben a szélesen értelmezett progresszió alakjait igyekezett elődként felmutatni, látszólag a fejlemények sodorták el. Valójában előrevetítette a kudarcot, hogy a párton belül nyitott frontot a Kádár és Nagy Imre közötti erkölcsi választás követelményével. A vitát a zilált pártban nem lehetett lefolytatni, csak növelte az ellentéteket, amelyek impotenssé tették az MSZP-t a legkeményebb ütközések idején. A Fidesz ellenzékben is gőzerővel építette ki ideológiatermelő és közvetítő hálózatát, növelte médiabirodalmát, foglalta el önkormányzati hatalmát kihasználva a kulturális intézményeket. Ezzel szemben a baloldal szellemi intézményrendszere az MSZP kormányzása közepette is inkább sorvadt, mintsem épült volna, semmi biztosítéka nem lett, hogy túlélhessen egy fideszes kurzust.

A közelgő vereséget érzékelve a baloldali politikusok nagy része a politikai túléléssel volt elfoglalva. Hiába lehetett előre tudni, hogy rendszerváltás-értékű fordulat áll a küszöbön 2010 tavaszán, s hiába volt világosan látható, hogy milyen ideológiai offenzíva kíséri és támasztja alá ezt a folyamatot, a megroggyant baloldal tétován és felkészületlenül fogadta a csapásokat. Komoly számvetés helyett elsősorban a vereségért viselt felelősség elosztása foglalkoztatta. Ellenzékbe kerülve is megmaradt defenzív helyzete.

A Fidesz hatalomra jutásával a vallási fundamentalizmuson és sérelmi-nacionalista múltszemléleten alapuló ideológiai offenzíva nyomban megindult, nem mellékesen a Jobbik programjában foglaltakat szinte hiánytalanul megvalósítva.²³ A szimbolikus politikában zajló folyamat a demokratikus jogállami rendszer felszámolásával párhuzamosan, rohamtempóban haladt. Az emberek mentalitásának átállítása lassabb, mint a törvények megváltoztatása és az intézmények átalakítása, de a Fidesznek évtizedessé nőtt az előnye; a hatalom birtokában tovább gyarapodó médiabirodalommal, intézményi hálózattal, s mindenre elszánt aktivista gárdával rendelkezett – szemben a fásult, megfélemlített, fragmentáltságot a körkörös viszolygással fenntartó baloldallal.

A baloldalnak először fel kellett volna mérnie, hogy a Fidesz-kormányzás egy döntő vonatkozásban különbözik az előzőtől: nyílt ellenforradalmi rendszerváltás került napirendre. Máris könyvtárnyi az irodalma annak, ahogyan hajszolt tempóban megszüntették az alkotmányosságot,²⁴ a „nemzet testét” megszabadították a „köztársasági ruhától”, felszámolták a liberális-demokrata jogállamot, kiküszöbölve a rendszerből a fékeket és ellensúlyokat, hosszú időre a magukévá tettek minden hatalmi szempontból fontos pozíciót, saját káderekkel töltötték fel a közszférát, vagy ahol ez nem lehetett teljes, megfélemlítéssel is kicsikarták a gondolatlan hűséget, vásári komédiává züllesztették a parlamentarizmust. Némi Potemkin-demokráciát hagytak mutatóba.

A rendszerkritikán belül, annak szerves részeként van értelme a Horthy-kultusz jelenségei kritikájának, nem önmagában. Nem vezet sehová a szokásos defenzív pozícióból való politizálás, a tessék elhinni becsszóra, hogy mi is a nemzethez tartozunk, a nekünk is van Trianon-fájásunk, a mi is éppoly odaadóan szeretjük határon túli testvéreinket, meg a jobboldali követelményekhez igazodó többi hasonló önigazoló kísérlet – a vele járó önkéntelen alkalmazkodással az etno-nacionalista diskurzushoz. Csak az az ellenzéki magatartás érhet célt, amely illegitimnek tekinti a javarészt kiépült, megszilárdítás alatt álló rezsimit, s nem csupán szavakban teszi, hanem erre építi fel a politikáját. A Horthy-reneszánszhoz való viszonyunk is ebből kellene következnie. Lehet és kell is utcáról utcára, térről terre harcot vívni a név- és szoborcserék ellen, lehet és kell is a horthysta és szélsőjobb eszmeiség képviselőinek rehabilitálása ellen tiltakozni, de ez jól láthatóan kevés a folyamat megfékezéséhez.

Jellemző megközelítés a mai baloldalon, hogy nem érdemes „hisztériázni”, az orbáni politika

bukásra van ítélve, hiszen amit a kormány művel, az a mai Európában legfeljebb ideig-óráig tartható. Vagyis csak ki kell várni, amíg a választásokra elfogy a többsége, akkor majd eltávolítható lesz – tehát szakszerű programokkal érdemes az Orbán utáni korszakra készülni. Az Orbán-kormány valóban bukásra van ítélve, de ismerjük a fenntarthatatlan rendszerek makacs továbbélését a józanul belátható lehetőségeiken túl is. A valamikor óhatatlanul bekövetkező kudarcból nem következik, hogy varázsütésre megváltoztatható a maga mögött hagyott rendszere is, amely az Orbán utáni politika mozgásterét is behatárolja.

A baloldal csak úgy lehet hatékony ellenzéke a Fidesz-kurzusnak, ha érti ellenfele logikáját, s tisztázza a viszonyát azokhoz a lényegi kérdésekhez, amelyek magyarázatot adnak az orbáni koncepció értelmére. Abból a különös jelenségből érdemes kiindulni, hogy Orbánt nem különösebben érdekli a nemzetközi elutasítás, sőt valósággal provokálja a közösséget, amelyhez tartozunk, s amelytől sok vonatkozásban függünk. Vajon mi az értelme annak, hogy unortodox gazdaságpolitikája és eszelős „szabadságharca” mellett ideológiai téren is látványosan szakítson olyan értékekkel, amelyek az Európai Unió alapját jelentik?

Nemigen van más logikus magyarázat, mint hogy Orbán komolyan gondolja élharcos szerepét. Magáévá tette az antiglobalista összeesküvés-elméleteket, a Nyugat hanyatlásáról szóló teóriákat. Hiszi a felvilágosodás, a haladáseszme és a racionalizmus érvénytelenségét, tagadja a szabadság, egyenlőség és testvériség eszményeit, ünnepli 1968 eszméinek bukását. Arra jutott, hogy a jelen válság véget vet az európai integráció fennálló formájának. Nem a föderáció, hanem a szuverenitást helyreállító, újraépítkező nemzetek, az erős kézzel vezetett szuverén államok Európája felé haladnak az események. Ha dezintegráció következik be, a nemzeti újraépítkezés, a nemzetállami restauráció kerül napirendre, s az új tendencia majd őt igazolja. A nemzeti-vallásos fundamentalizmusok ideje, a Kelet felemelkedésének kora érkezett el, amivel együtt jár a tekintélyelvű legitimáción nyugvó, centralizált hatalom stabilitása.

Orbán az alaptörvényébe is belefoglalt Horthy-reneszánsszal nem egyszerűen a szuverenitás elvesztésének időpontjához igyekszik visszatérni, hanem ahhoz a korhoz, amelyben megtalálja keresztény-nemzeti eszmerendszerével legitimált „centrális erőterének”, autokratikus rezsimjének a történelmi előképét. Parlamentarizmusa a liberális elvektől megfosztott *többségi demokrácia* – valójában látszatsdemokrácia – megvalósítása,²⁵ ahol a többség megőrzése mintegy bele van építve a rendszer működésébe.

A szüntelen ideológiai offenzíva szorosan összefügg a rendszer berendezkedésével és társadalmi bázisa kialakításával. A Horthy-korszak társadalomszerkezete a 21. században nem restaurálható, de a függés, az alávetettség, a társadalom szétszakadtsága és a belőle fakadó bajok rendpárti-diktatórikus kezelésének módja *mutatis mutandis* feléleszthető. Az alávetettség és az extrém társadalmi különbségek elfogadásának ideológiája bontakozik ki újra, amely természetes módon épít a Horthy-reneszánsszra. Az államhatalomhoz kapcsolódó, a protekcionizmus maffiaszerű működtetését is kihasználó hazai tőkés csoport és a lojális, hivatásrendi módon felépülő kiszolgáló-bürokrata réteg megteremtésének a politikájához keresnek a keresztény-nemzeti szólamokban alátámasztást. A rezsím a „szakrális nacionalizmus”²⁶ legitimációjára szorul az alávetettség elfogadásához. Orwelli világot idéz nemcsak a szavak értelmének az ellentétébe fordítása, a *newspeak* gátlástalan alkalmazása, hanem a múlt birtokbavétele is: a mindenkori uralmi szempontokhoz igazítása. „Aki uralja a múltat, az uralja a jövőt is; aki uralja a jelent, az uralja a múltat is” – hirdette a Párt jelmondata Orwellingél. Nem kell más, csak hogy az ember folyamatosan legyőzze az emlékezetét. Az oktatás központosítása és egyháziasítása, tartalmának nemzeti mitizálása, az erőszakos hitterjesztés, a felsőoktatásba bekerülők szűrése és általában a kvázi államideológia indoktrinációjának kiterjesztése – ez mind összefügg a rezsím kiépülésével. Jelenségenként elszigetelt küzdelmeket vívni ellenük elég reménytelen. Csakis az egész konstrukcióval

leszámolva lehet kijönni a zsákutcából.

A horthysta reneszánsz elleni fellépést a Fidesz-propagandisták a magyarelles globalista összeesküvés keretei közé igyekeznek illeszteni, s emellett a hazátlan baloldali bitangok rágalmai által forszírozott zsidó–cigány–meleg–ügybe akarják fullasztani. A baloldalon meg is van a hajlam arra, hogy a Horthy-reneszánsz kérdését a szélsőjobb oldali rasszizmus ügyére mint annak legdurvább, legembertelenebb megjelenési módjára korlátozzák. A baloldali és liberális kritika az önnön mítoszaiba zárt világ faláról lepereg. A jobboldalon azt akarják elérni, hogy minél többen záruljanak e falak közé, az emberek a hétköznapi fasizmus megannyi jelenségében ne ismerjék fel a rájuk is leselkedő veszélyt.

Nem sok esélye van a baloldalnak, ha a mindennapi kritikán túl nem mutat fel ellenkultúrát és „ellenszimbolikát”. A Horthy-reneszánsz gyengesége, hogy a magyar nemzeti kultúra legnagyobbjai vonultathatók fel vele szemben. A jó hír az, hogy a horthyzmus felélesztése megakadályozható. A rossz hír az, hogy nem úgy akadályozható meg, ahogyan most folyik.

A baloldal állítja, hogy rendszerellenzéki, de nincs ereje és elszánása konzekvensen arra építenie fel a politikáját. Márpedig a neohorthyzmus az illegitim rezsim kiépülésének adekvát ideológiája. Nem a szélsőjobb szavazatok megszerzéséért folyó vetélkedés mellékterméke csupán. Ahogy a Horthy-korszak uralkodó eszméi nem függetleníthetők a rendszertől, amelynek igazolói voltak, a Horthy-reneszánsz sem egyszerűen a szokásos kultúrharc kérdése, hanem az orbáni rendszerépítés legitimitációjának fontos eleme. A mai törekvések ideológiai előképének rehabilitálása az új orbáni rezsimnek az összefüggésében tehető releváns módon kritika tárgyává.

Jegyzetek

1 Egy példa a semmire nem vezető analógiák alkalmazására Ádám Zoltán: Az örök Kádár-rendszer és a baloldali reformpolitika revíziója c. írásából, mely az Intézet a Demokratikus Alternatíváért honlapján jelent meg: „A Kádár-rendszer olyan, mintha a nyilas terror ellen fellázadt társadalom szabadságharcát Horthy német segítséggel vérbe fojtotta volna, majd több mint harminc évig lett volna kormányon.” <http://ideaintezet.hu/hu/node/144>

2 Kovács Zoltán, az Orbán-kormány kommunikációs államtitkára a demokratikus hagyományhoz való visszatérésként jellemezte a Horthy-korszaknak az Alaptörvényben foglalt megítélését. James Kirchick: Wrong Way Down the Danube. How Hungary's Democratic Backsliding Threatens Europe. *Foreign Affairs*, July 10, 2012. <http://www.foreignaffairs.com/articles/137772/james-kirchick/wrong-way-down-the-danube?page=3>; Magyarul közölte a *Galamus.hu* 2012. július 13-án.

3 Tamás Gáspár Miklós: Az utolsó tengelyhatalom. *Magyar Narancs*, 2012. június 7.

4 A Demokratikus Koalíció vezetői a múlttal való leszámolást sürgető cikkben írják: „a Kádár-rendszer utáni nosztalgia az egyéni életutak, a korábbi erőfeszítések, hitek, meggyőzések retrospektív elértéktelenedésére adott válasz.” Gyurcsány Ferenc – Niedermüller Péter: A velünk élő kádárizmus. *Népszabadság*, 2012. június 16.

5 „Ahhoz, hogy Magyarország megint nemzet legyen, megbecsült család a világban, ki kell

pusztítani egyfajta ember lelkéből a »jobboldaliság« címkéjével ismert különös valamit, a tudatot, hogy ő mint »keresztény magyar ember« előjogokkal élhet a világban, egyszerűen azért, mert »keresztény magyar úriember«, joga van tehetség és tudás nélkül is jól élni, fennhordani az orrát, lenézni mindenkit, aki nem »keresztény magyar« vagy »úriember«, tartani a markát, s a keresztény magyar markába baksist kérni az államtól, társadalomtól: állást, kitüntetést, maradék zsidó birtokot, potya nyaralást a Galyatetőn, kivételezést az élet minden vonatkozásában. Mert ez volt a jobboldaliság minden értelme. (...) Ez a fajta soha nem változik meg, de amíg ezeknek szavuk van vagy befolyásuk, Magyarország nem lesz nemzet.”

6 A folyamat bővebb leírását kíséreltem meg könyvemben: Ripp Zoltán: *Eltékozolt esélyek? A rendszerváltás értelme és értelmezései*. Budapest, 2009, Napvilág Kiadó.

7 Debreczeni József: Populizmus, fasizmus, nácizmus. *Mozgó Világ*, 2006/12. (Újra-kiadása: Debreczeni József: *Hazardjáték*. Bíbor Kiadó, 2007, 220–242. o.)

8 A kifejezést Lázár Andrástól hallottam, aki maga nem használta a Fidesz politikája és a szélsőjobboldal közötti egyezésekről szóló cikkében: Lázár András: *Corpus delicti*. *Népszava*, 2012. július 14.

9 Tamás Gáspár Miklós: Új reformkor vagy új Horthy-korszak? *Beszélő*, 1990. március 24. (Újra-kiadása: TGM: *Másvilág*. Budapest, 1994, Új Mandátum Könyvkiadó, 156–157. o.)

10 Szabó Miklós: A legitimáció ma Magyarországon. In *Múmiák öröksége. Politikai és történeti esszék*. Budapest, 1995, Új Mandátum Könyvkiadó, 105. o.

11 „Az ősfasizmus nem meghatározott mozgalom, hanem sokszor csak attitűd. Nem mindig ölt meghatározott alakot, de minden diktatúra e modell követőiből toboroz magának híveket. Eco felsorolja az ősfasizmus jellegzetességeit: a tradicionalizmus kultusza, a modernizmus elvetése, minden másféleség elutasítása, a velük szemben való intolerancia, a frusztráció, a saját közösség, mindenekelőtt a nemzet felmagasztalása, a férfiasság és a harc kultusza, a hozzá kapcsolódó macsoizmus, politikai elitizmus, a közös akarat mindenek felett álló voltának hirdetése.” Vitányi Iván: *A jobboldal ma*. *Mozgó Világ*, 2000/1, 33. o.

12 Orbán Viktor beszéde alapján jutott erre a következtetésre, amelyet az 1847-es ellenzéki nyilatkozat évfordulóján mondott el, és amelyben idegenszerűnek nevezte a baloldali-liberális kormányt.

13 Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon 1987–1990*. Budapest, 2006, Napvilág Kiadó, 308–314. o.

14 Orbán fölvetette az SZDSZ felelősségét is, amiért túl korán kiáltott Horthy-rendszert, ezzel mintegy önbeteljesítő jóslatot fogalmazva meg. „Elszabadult az úri pimaszság...” Beszélő-beszélgetés Horn Gyulával, Orbán Viktorral és Tölgyessy Péterrel. *Beszélő*, 1992. március 7. 12–13. o.

15 Tellér Gyula nézeteiről és azok alakulásáról bővebben: Ripp Zoltán: *Egy szürke eminenciás színeváltozásai*. *Mozgó Világ*, 2010/1, 82–100. o.

16 A szabad demokraták első éveinek történetéről, valamint az SZDSZ–MSZP viszony alakulásáról lásd Ripp Zoltán: *Szabad demokraták. Történeti vázlat a Szabad Demokraták Szövetsége politikájáról 1988–1994*. Budapest, 1995, Napvilág Kiadó, 201 o.; Ripp Zoltán: *Liberálisok és szocialisták a rendszerváltozásban*. *Múltunk*, 1998/3–4, 417–487. o.

17 Ripp Zoltán: A belső koalíció. Irányzatok, érdekek, politikai tagoltság az MSZP-ben. *Mozgó Világ*, 2000/11, 11–30. o.

18 Annak idején számos alkalommal igyekeztem bemutatni a Fidesz-politika természetét, amelyet a ciklus végén egy írásban próbáltam összefoglalni, az abban foglaltakat ma is érvényesnek vélem. Ripp Zoltán: Fidesz-világ Magyarországon. In: *4 év tévúton*. Szerk. Lázár A. Tibor. Budapest, 2002, „2002 Társaság”, 7–26. o.

19 Tölgyessy Péternek ez a jellemzése már az első Orbán-kormány jellemzésére megszületett: Tölgyessy Péter: Háborús észjárás igazgat. (Az Orbán-kormány első két éve.) *Népszabadság*, 2000. június 4.

20 Bővebben erről: Ripp Zoltán: Gyűlöletpolitika Magyarországon. *Mozgó Világ*, 2008/5, 3–17. o.

21 Sipos Balázs: Kövér László és a Magyar Demokrata-beliek. *Mozgó Világ*, 2001/2, 11–19. o.

22 Értelmezésemet a 2006-os eseményekről lásd Ripp Zoltán: Haza a mélyben. *Mozgó Világ*, 2007/1, 5–23. o.

23 Ennek bemutatását lásd Tokfalvi Elek: A Fidesz megvalósította a Jobbik programját. *Hírszerző*, 2011. december 9. [http://hirszerzo.](http://hirszerzo.hu/nyuzsi/2011/12/9/A_megvalosult_Jobbik_program_VZGVOE)

[hu/nyuzsi/2011/12/9/A_megvalosult_Jobbik
program_VZGVOE](http://hirszerzo.hu/nyuzsi/2011/12/9/A_megvalosult_Jobbik_program_VZGVOE)

24 Lásd ehhez a volt alkotmánybíró, jogász-akadémikus írását: Vörös Imre: Államcsínytevők. *Heti Világgazdaság*, 2012. március 8. (http://hvg.hu/velemeney/20120308_allmcsinytevok_voros_imre#rss)

25 Ronald Dworkin 2011. január 27-i budapesti előadásában a többségi elvet kritizálva egyenesen arra jutott: „...ha igazam van, akkor a többségi felfogás annyira szegényes, hogy semmiféle legitimitást nem biztosít a kormánynak”. Ronald Dworkin: Mi a demokrácia? *Szuverén.hu*, 2011. február 26. (<http://szuveren.hu/vendeglap/ronald-dworkin/mi-a-demokracia>)

26 Bitó László: A szakrális nacionalizmus réme. I-II. rész, *Galamus*, 2014. június 11., június 15. (http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=74316:a-szakralis-nacionalizmus-reme-i-esz&catid=9:vendegek&Itemid=66; http://galamus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=74506:a-szakralis-nacionalizmus-reme-ii-resz&catid=9:vendegek&Itemid=66)

Kapcsolódó írások:

1. **Ripp Zoltán: A populizmus árnyéka** Ripp Zoltán A populizmus árnyéka Induljunk ki egy tényből....
2. **Ripp Zoltán: Hunniában készülget valami** Ripp Zoltán Hunniában készülget valami A 2009. júniusi európai parlamenti...
3. **Ripp Zoltán: Gyűlöletpolitika Magyarországon** Ripp Zoltán Gyűlöletpolitika Magyarországon Ha majd a jövő történészei...
4. **Ripp Zoltán: Rendszerváltók változásai** A kelet-európai rendszerváltó "annus mirabilis", a csodákat hozó 1989. esztendő...
5. **Ripp Zoltán: A rendszerellenzékiesség dilemmái és a kiűtkeresés** Mi lesz Orbán után? Mikor lesz Orbán után? Hogyan érhető...

Cimkék: **Ripp Zoltán**